



Раїса Гусленко

СЛІПОРІД

Нарис

Пам'яті Володимира Підпалого

Сліпорід запливає за густий очерет
І зника у кар'єрах торф'яних боліт.
– Скільки років тече, скільки ще він тектиме століть?..
Не питай у вільшин: їм і Сонця стача, і води їм стача...
Тут він шведів топив, Наливайка він тут зустрічав...
І вороних перед боєм тут напував¹.

Полтавщина. Лазірки, що на Сліпороді. На його крутих берегах уросли вглиб та вшир корені батьківського роду В. Підпалого (1936–1973). Невеличка річка, заплавні луки. Враження, поетичний відгомін яких полонив душу Володимира, оспівані ним у віршах «Сліпорід», «Елегія» та ін. – проникливих, глибоких, зворушливих. Водяна гладінь, ритми плину річки, мерехтіння плеса, мелодії осіннього вітру – від піанісімо до крещендо. Гультапака-вітер то ніжно пестив верхівки, то рвучко кидався на стіну очеретів, гнув їх додолу, підіймав, закручував у вихорі божевільного танцю. Посилав спіралями-закрутами снігові заметілі. Лютував до нестями у рвучких вихорах хурделиці, несамовито висвистував на верхівках височенних вільх. Тремтіли від страху люди. Боялися, щоби вітер не спрямував божевільні закрути на солом'яні стріхи хат. Чванливу погорду нестримного вітру втихомирювала Весна-Красна... На його круто-

му лівому березі чотири стіни дбайливо вибіленої батьківської хати «дивилися на всі сторони світу – на південь, на північ, на захід, на схід, щоб бачити землю, у зелень сповиту». Зеленню сповитий був і Сліпорід – річка нашого дитинства. Його береги надзвичайно мальовничі. Широкі, розлогі. Просторі луки, що тяглися повздож русла річки, межували з городами селян. По цій межі по обидва боки високо насипаної греблі бігли дві стежинки. Одна з них – до Лазірівської середньої школи, друга – до Величківської семирічки. Покрита бруківкою гребля з'єднувала обидва береги Сліпороду. Через нього проліг дерев'яний міст.

Особливо красивими були луки. Вони розкинулися вздовж річки і зліва, і справа. Після зимових холодів сонечко починало вередувати. Перед тим, як заховатися за обрій, воно щодня затримувалося на кілька хвилин. Додавало їх кожному безрезневному дню. Стрімко наближало до рівнодення. Віяло першими пахощами весни. Дихало теплом. Від його подиху танули сніги. Гомоніли-дзюрчали маленькі струмочки, хором співаючи веснянки.

¹ Автор усіх поетичних фрагментів у нарисі – В. О. Підпалый, окрім вірша «Вільхи на Сліпороді».



Дружно, ніби змагаючись, збігалися докупи, зливалися в ручаї, якими весна поважно пливла до широкої пойми Сліпороду. Пишно розливалися. Води покривали прибережні луки. Вигравали втаємниченим блиском. У них відбивалася безкрайня блакить неба. Земля мліла в обіймах весни. Упивалася змогою наситити жагу досхочу. Набирала води про запас. Щоб у засушливу пору черпати з неї життєдайні сили.

Моя душа щиро раділа весні. Радощі перемагали сум, який міцно сідлав дитячі спогади про засуху 1946-го. Згадки про неї вгризлися в моє єство назавжди: щоднини – палюче сонце. Із ранньої весни до самісінького Спаса нерухоме повітря пашіло жаром. Нестерпним. Дерев, кущі, скручене листя їх та городини було вкрите товстим шаром пилюки. Від легенького подиху вітру чи випадкового доторку



Володимир Підпалій. Фото

вона рясно, мов борошно, сипалася. Укривала всіх з голови до ніг. На ґрунтових дорогах босі дитячі ноженята вище кісточок вгрузали в пилюгу. Вона нестерпно обпікала п'яти, наче розжарена сковорідка. Було душно і млосно. До нестями хотілося дощу, зливи. Щоб вони напоїли спраглу землю, щоб усе довкілля ожило. Щоб навіки щезла осоружна пилюга. Не забивала легені, нахабно не лізла в очі, не скрипіла на зубах. Певно, тому я так гостро і щиро проймалася весною. Її першими прикметами, коли Сліпорід беззневими водами починав виходити з берегів.

Водопілля плином рухалось упродовж і вишир від русла річки. Навкруги – розбурхане життєдайними соками право весни – право повного життя. Усе тремтіло, вирувало, клекотіло. Знуртовані в корінні соки тягли трави і квіти до сонця. Списи-лис-



Сліпорід. Фото

точки лугових зел стирчали на поверхні водяного простору. Великі шапки золотисто-жовтих квіток здіймалися над водою. Надзвичайно яскраві су-

У квітні вода на луках була вже теплою. Учні, повертаючись зі школи, часто бродили по ній, милувалися квітами. У кінці ж весни вода спадала. На луках залишалася сила-силенна пуголовків. О цій порі багато лелек поважно й гордовито походжали заплавами на Сліпороді. Іноді надовго залишалися стояти на одній нозі. Вигинали довгі шиї, закидали догори голови та голосно клацали клювами. Водилися там і кулики. А над селом линуло багатоголосе «кууум-кум». На повну силу грали жаб'ячі оркестри.



Лазірки. Вид зі Сліпороду. Фото

цвіття – золотаві кулі. Їх, немов сторожа, щільно обступало велике блискуче листя. У товщі вод виднілися міцні товсті стебла, що утримували листя і золотисто-жовті квіти. Стебла їхні були густо-густо всіяні сріблястими кульками – жаб'ячими ікринками. Небезпідставно ці квіти народ охрестив «жабуринням». Від вітру водопілля оживало. Тоді, на скільки око гляне, колихалися вогненно-золотаві кулі в оточенні блискучо-зеленого листя. Списи-листочка охоронцями статечно стояли по всіх усюдах. Сонце сяяло. Плесо вигравало сріблястими спалахами. Коли вітерець гонив хвилю, здавалося, весна кинула на водну гладінь два велетенські, довжелезні, чарівні килими. Золотаві кулі, оточені блискучим листям, гаптували їхній візерунок. Наїжачені списи-листочка сприймалися як довгі килимові ворсинки. У тиху погоду об'ємно-просторова перспектива водної гладі сприймалася як дві розкішно-богатирські предовгі щітки, що тяглися за руслом Сліпороду. Золотаво-зелені, колоритні. Тяглися далеко, майже на два кілометри – від греблі, що еднала береги річки, аж до Лацинщини.

у баговиння дивні квіти. На довгих-предовгих ніжках дотяглися вони на поверхню вод прозорих. Їх велике, цупке зелене листя було схоже на округлої форми зелені тарелі. Здавалося, ніби кін-

Глибокі кар'єри, заповнені водами, залишилися на одному з берегів Сліпороду як згадка про торфозробки. Десь на темному дні в непрозорій глибині кар'єрів уросли корінням



Лазірки. Правий берег Сліпороду. Фото

чик гострої стріли тільки в одному місці розривав кожен листок. Зупинявся в центрі. Завдяки цьому сегментному розрізу було видно, які міцні ніжки тримають ті високі блискучі тарелі на воді. <...> Це латаття біле.

Біля кар'єрів шуміли високі очерети. Показували людям непереможну міць. Не поступався очеретам і рогіз, що щільною стіною стояв, наближаючись до луків. У кінці літа викидав він красиве туго-пухнасте суцвіття. Діти його дуже любили. Називали «качалками». Іноді приходили сюди, щоб одну-дві виламати собі. Ласували тут молодими пагінцями очерету. Там, де закінчувалася глибока вода, підіймала гостре, мов лезо, листя осока. За нею, ближче до городів селян, чарувала око розкіш зеленого оксамиту трав. Буяло могутньою силою різнотрав'я. Уранішними росами воно посміхалося до сонця. На луках вітерець котив зелені хвилі трав. Колисав шовкові верхівки очеретів. Усе раділо сон-

Улітку двічі косили різнотрав'я на сіно. Коли вітерець доносив до садиб п'янки, ні з чим не зрівнянні чудові пахощі скошених трав, раділа душа,



Вільхи на Сліпороді. Фото

цю. Буйний ріст, багата палітра відтінків кольорів, різноманіття флори співали хвалу природі, красі. Весна повністю вступала у свої права. Вітер хитав рогіз. Тоді його пухнасті качалки, ніби маятники, погойдувалися та вважали за конче потрібне вести відлік часові коротко-невблаганної весни. Душа поринала в стихію прозоро-чистого повітря. Утішалася сонцем, теплом, безмежністю простору, спокоєм. Відпочивала.

з'являвся настрій, легко-легко дихалося. По обидва боки стежинки, що вела до школи, схилялися молоді трави. Покривалися вони густими росами... Роси не спадали, допоки високо над головою не здіймалося сонце. Це було надзвичайно красиво. Коли вранці учні йшли до школи по стежинці, срібляста роса крижаним холодом шпарила ноги. Здригнувшись, діти приходили до тям. Було неприємно, але не хотілося їм псувати цю красу. Тому школярі надзвичайно обережно ступали по стежині, ходили «легко, наче птахи, щоб не топтати долі їх малі» тим травам, що «слухняно списи схилили до землі». Утретє косили отави ранньої осені. Після третього покосу на луках пасли коней та худобу.

Над покосами ранками вже клубочилися густі тумани. Останній усміх посилало бабине літо. Осінь навіювала сум. Дихали зажурую зорані поля. Чорними ребрами виблискували. Густим зеленим килимом хизувалася на полях озимина. Уже давно не видно журавлів у небі, а лелек – на луках. Птаство відлетіло у вирій. Граки збирались у зграї. Наставала золота осінь. «Пасуться коні ген на оболоні, як паслися колись після війни».

Після бабиного літа віяло осіннім холодом. Хмари клубочилися, темною пеленою затягували небо. Володарем його ставав дощ. Бив у вікна. Уділиво сіявся, наче крізь сито, або падав великими краплями. Барабанним дробом навіював сум. Звисав довгими пасмами над землею, стогоном озивався в серці. Крапало з покрівлі. Оголені дерева сумно схиляли віття. Мокрі, вони тремтіли від холоду. Боялися, що зненацька на них налетить розлючений вітер та почне шарпати гілля, гнути його до землі. Ламати. Шляхи та доріжки вкривалися непролазною грязюкою. А в селі тяжко працювали люди, щоб вижити. Ні скрута, ні життя впроголодь не спустошували їхні душі. Довгі осінні вечори люди проводили в холодних оселях. Палива було обмаль. Занадто обмаль. При світлі каганця вони чесали на плоскій конопляні волокна. Пряли. Ткали. Вишивали. Гуртувалися. Праця, потяг до світла еднали налаштовані на добро душі. Люди дружно почували себе в родинному колі. Ставали ближчими одне одному. Відбудовували зруйноване фашистами село, відновлювали знищену німцями технічну базу господарства, збирали врожай на колгоспних ланах, власних городах та у своїх невеселих думках боролися зі злиднями.

Лазірки розташувалися на безмежно широкій долоні степу. Не було поблизу великого села, ні лісу, ні діброви, ні гаю. Тільки високою стіною стояли вільхи по берегах Сліпоруду, в якому сріблом іскрилася вода. Починалася та висока стіна майже біля Величківської школи. Навпроти Довжку. Тяглася до Лацинщини. Зі школи учні, а з-поміж них і Володя Підпалій, бачили, як широкою долиною річки гуляв очеретами вітер і на мить зупинявся перед високими вільхами. Очерети про щось шуміли. Знесилене жовте листя ледь трималося на деревах. Вітер, бувало, то віяв, то вщухав, то зривав листя, то вихором його закручував. Безжалісно роздягав вільхи. Лютував, свистів, стогнав, віяв, пізніше буйно сіяв снігом. Реготав із сумом та силою, що межувала з відчаєм, лякав дерева. Вони хиталися, тріпотіли віттям, ніби тремтіли від холоду. А от укритись пухкою ковдрою, – тонули в обіймах сну. Наставала зима. Холодна, з лютими морозами, з великими наметами снігу. Обпікала холодом. Як потім поет напише: «За вікном і небо неокрає, і сніг – не знають ще ніяких меж». Щедро зима всіх пригощала холодом. Особливо нас – дітей. За шпорами обпікала руки й ноги. Особливо пальці. Клякло від морозу все тіло. Навколо лютував вітер. Особливо на греблі. Намагався знести дітлахів, які греблю прямували до школи або зі школи. Несамовито штовхав у спину або, заприятелювавши з ущипливим морозом, щедро, ніби кип'ятком, обпікав обличчя або хижо навалювався збоку: то зліва, то справа. Намагався знести нас, малечу, із

греблі. Ходили ми нею, як правило, по двоє-трьох. Обов'язково трималися середини бруківки, щоб не знесло. «У селі, – як скрипне хвіртка, – / на кутку



Володя Підпалій. 13-14 років. Фото

собаки залементують, як цигани, враз, / бо дошка-ля зима». Та, крім лютого морозу, зима дарувала дітлахам ще трішечки й радості. Бо по війні залива-



Володимир Підпалій (праворуч). Фото, 1952 (1953) р.

ли ковзанку від Величківської школи аж під місток. Каталися на чому прийдеється, бо ковзанів майже ні в кого не було. Тому використовували все: хто невеличкі дошки, хто старі ночви тощо. У хлопчаків завжди вирувала фантазія. Замість ковзанів вони умудрялися прикріпити до підшов короткі товстенькі палиці. Виручали «винахідників» або мід-

ний дріт (якщо могли дістати), або міцні мотузки. Бажаною була також тверда порода дерева для палиць. Та навіть і ту маленьку радість ми не могли отримати досхочу. Обмежували її, крім уроків, ще й короткі зимові дні.

Ніч, за вікном – незнаєма держава,
що з холодом і сумом заодно.
Гойднеться гілка, вдариться у шибку,
надривно треті півні прокричать
і налякають душу, наче скрипку,
якій до ранку плакати і мовчати.

...Здригнуло вітром хмари. І затихло,
і вгледіти незчувся, де й коли
між твердю і землею забілило,
мов аркуші незаймані лягли...

Недалеко за вікнами школи холодний вітер розхитував верховіття вільх, закручував хурделицю.

Зима ще тільки пред'явля права
на володіння небом і землею,
і ще не засіва, а посіва.
Було, звичайно, й снігу намете,
що й шапку в ній загубить наша хата.

Скрипіли вільхи, ніби говорили між собою та погрожували крижаному буревію: «Нічого, вистоймо!» У кінці лютого сонечко починало зігрівати стовбури дерев, їхні сили оживали. Життям клекотали в корінні дерев соки. Починали нести дивовижні сили до верхівок. На сонці кора вільх відсвічувала блиском. Набувала ледь-ледь сірувато-бузкового відтінку. Деревина оживала, міцнішала. А зима

...бувало, раптом натякне,
що березіль уже не за горами
і проведе до пролісків мене
лиш їй одній відомими стежками.

Аж ось уже і «ручай з-під снігу висковзне вузем, без вожая до рівчака поплине». Дружно, навипередки побігли весняні струмочки, і

... хворостинки у гніздо сороки
несуть, як на старих пенях
солдатики свої червоні спини,
до сонця підставляють.

Сонечко пестило теплом землю того крихітного лісочка, що межував із городом Марії Олексіївни Зубчук – нашої славетної доярки. По весні там зеленими стрілами виходили із землі листочки пролісків. Потім «кришталеві струмки очі проліскам промивали». Діти часто-часто бігали в той лісочок. Проліски небесно-голубими квіточками дивилися нам в оченята, що радо зустрічали прихід весни та світилися крилатими мріями. Теплом зігрівали душу. Усе просиналося від зимової сплячки. Розпускалися набубнявілі бруньки та ніжною зеленню одягали дерева. Накривалися зеленим килимом

луки та степ. Зірочки-кульбабки золотим дощем спускалися з неба, густо-густо накривали землю, «дружно в травах жовтаві кульки надували». Легесенький вітерець розносив дихання весни. Рідке, чарівне мереживо сережок, а потім молодого зеленого листя покривало вільхи на Сліпороді. Буяли цвітом садки господарів села. Роїлися над ними золоті бджілки, тріпотіли крильцями. Злітав до неба їхній мелодійний гул. Кучеряве, оповите білою піною віття хилилося над дорогами, чекало, коли пустотливий вітер зашелестить вранішнім цвітом яблунь, вишень, слив. Вихором закрутить білу заметіль ніжних пелюсток, щоб улітку нагнути гілля дерев під вагою щедрих плодів.

Я можу безпомилково відгадати майже кожен рядок поезії Володимира, який нав'язано спогадами про рідне село. Своєю вразливою душею ловив він усі тонкощі багатобарвної палітри і зими, і осені, і весни, і літа. Вишневі садочки, річка Сліпорід, луки, поля, що шуміли житами, або вигравали сьайвом золотих соняхів, або стелилися білим килимом гречаного цвіту, чудодійні медвяні пахощі – це все бентежило душу майбутнього поета. Вона, певно, була для нього чарівною скринькою, в якій він накопичував усі свої враження. Зберігав у ній усе, що гріло його душу. Зберігалися там і його власні спостереження. Вони були для нього великим багатством, недосяжним та невідомим для інших. Пізніше все це стане тим золотим промінням, що вирізнятиме поетичний дар Підпалого. З тієї чарівної скриньки він буде щедро черпати поетичні образи, метафори, порівняння, синтаксичні паралелізми. А ритмічні степові хвилі хлібів, на кшталт гекзаметра, винирнуть у його «Сковородинських думках».

Коли береги Сліпороду покривалися ніжною зеленню, вишневі садки біля хат убиралися в білопінні шати, мов наречені. Чарівна краса весни, щедре літо, золота осінь та крутий норов зими ще з дитинства були вкорінені в естві Володимира. Глибоко запали в душу, засіли там назавжди. Пізніше в новелі «Вишневий полон» поет написав: «...бджоли цяточками золотими / (Квіти та й годі!) / Нене дорога, / Ходім до них: Мо' нас до танцю візьмуть, / Бо хочеться злетіти над землею / Бо серце прагне музики; / Хай тіло / У річці ритму легко попливе!» Роїлися слова. Легко пливли ритми, що були в гармонії з багатою палітрою глибинних вражень поета. Це стосувалось і Сліпороду.

Як тут не згадати слова Г. Сковороди: «...душа – мыслей наших неограниченная бездна, то есть истое существо и зерно наше, и сила, в которой единственно состоит жизнь». Додамо до цього думку О. О. Потебні про те, що «душі», окрім чуття, приписують здатність мати волю, розуміти, спричиняти в собі настрої». Це дає глибоке розуміння того, як зі скарбів чарівної скриньки В. Підпалого виринали образи, пов'язані з рікою його дитинства.



Купина, струмок, могутні вільшані зарості, легкий димок пастухів... Він тонко і вміло їх підмітив. Вони стали «уявними мазками», якими поет змалював річку у «Сліпоріді». «Мабуть, все воно так і було», – пише він. Чутлива фантазія В. Підпалого підмітила «густий очерет, кар'єри торф'яних боліт, джерело і купину, сіножать, наче яд самосад косарів, хорали хрущів...» До них він додав історичну подію – перехід вагаги С. Наливайка через Сліпорід на останнє поле бою під Лубнами. Порухи своєї душі поет майстерно поєднав із високими думками і створив поетичну «Елегію» про милу його серцю ріку. Уявних «мазків» – чуттєвих образів – небагато і в «Елегії», і у вірші «Сліпорід». Від них віє таким спокоєм, такою гармонією природи! Це свідчить про високу майстерність та духовну зрілість поета, коли він уповні огледів світ та визначив своє ставлення до нього й до своєї долі. Витончено розумів красу, сакральну суть природи.

Двадцять літ В. Підпалий зустрічав весну на Сліпоріді, «де ранки / плетуть квітневу каламуть, / де наші мрії-забаганки / водою талою пливають». Багатий метафорами образ березня-витівника в його вірші «Березіль»:

Пропала злагода в природі:
то сніг, то дощ, то заметіль,
то сонце вище й вище ходить.
І над степами і гаями
Уже лягла його рука.
І журавлиними ключами
Весняну браму відмика.

Тонкий лірик ловить і вміє розпізнавати всі відтінки світла і тіні, добра і зла, одухотворених явищ природи, порухів душі. Його досконала, довершена поезія несе в собі велику насолоду, насичує інтелектуальним зарядом. Із непізнаних глибин його душі виринає сила, яка чуттям краси та чистоти помислів облагороджує людину. Лікує душу красою та спокоєм. В. Підпалий майстерно вибудовує словесні образи на основі схожості або порівнянь. Його багате на різноманіття метафоричне мислення, будучи поєднаним із притчовим, часто творить або чітке афористичне висловлювання, або активізує думку читача на вдало поставленому глибоко-змістовному питанні. Це підсилює духовний запал, збуджує інтелектуальну напругу читача відповідно до його внутрішнього устрою, глибини єства.

«Пересохне чи ні? Скільки ще він тектиме століть?» – це звертання поета до прийдешніх поколінь. Чи будуть вони мудрими? Чи збережуть Богом дану красу та щедроти ріки? Це пошук точки перетину вічного і тлінного – Природою дарованої річки, що «запливає за густий очерет», і можливо-го в майбутньому неосяжно-далекого екологічного лиха. Певно, і в страшному сні не міг побачити поет, що менш ніж через півстоліття те лихо принесуть зайди. Вирубають вільхи на Сліпоріді.

ЕПІЛОГ

Вільхи, що облюбували береги Сліпороду, тяглися від Павлівщини до Левади, від Величкового хутора до Лацинщини, а далі – аж до Воронинець. Розтягнулися за руслом річки більш ніж на десять кілометрів. Їх ніколи не рубали. Навіть у скрутні



Райса Гусленко, авторка нарисув. Фото, 2009 р.

післявоєнні роки, коли бракувало деревини для відбудови спалених німцями селянських хат. Наразі не зупинилася, піднялася злодійська рука на красу. Їх вирубали від Павлівщини до Воронинець – на меблі.

Сліпорід утратив багато води. Обмілів. Пересох. Усталена віками екологічна рівновага була вмить порушена. Колодязі в навколишніх селах обміліли. Гадюки, що водилися у вільхах, розповзлися в городи до осель жителів навколишніх великих сіл – Лазірок, Лацинщини, Воронинець...

ВІЛЬХИ НА СЛІПОРОДІ

Простерли віття в небо неозоре,
Постали щільно, мов дівчата в хорі,
В сережках вільхи. Заглядали в воду
Вздвож берегів високих Сліпороду.
Крещендо бур, запеклих, льодяних,
Завиви вітру не будили їх.

.....
У сивій давнині ті вільхи дівували...
Корів, коней від ворога ховали,
Коли фашист тікав під гуркотом гармат,
У димі згарищ спалених ним хат...
Красуні-вільхи сили набирали!
Їх в скруту повоєнну не рубали!..
Чи відав хто, чи знав, що у дні миру
На вільхи зайди підіймуть сокиру?!.